

XLVII

SEJM WALNY PIOTRKOWSKI 1538 R.

WSTĘP

Burzliwe wydarzenia pod Lwowem latem 1537 r., które przeszły do historii pod nazwą „wojny kokoszej”, czyniły koniecznym zwołanie sejmiku walnego. W listach sejmowych (*litterae conventuales*) datowanych 20 października 1537 r. król wyznaczał otwarcie obrad na dzień Święta Trzech Króli (6 stycznia 1538)¹. Sejmiki przedsejmowe odbyły się w listopadzie oraz w grudniu 1537 r.² Wiadomo, że ich obrady były bardzo niespokojne³. Na niektórych z nich doszło do rozłamu między szlachtą a „panami”, którzy — podobno za radą królowej Bony — również sami dokonali wyboru swoich posłów na sejm.

Otwarcie obrad nastąpiło z opóźnieniem, gdyż dopiero 18 stycznia 1538 r.⁴ i już na samym początku doszło do konfliktu między posłami „od szlachty” a posłami „senatorskimi”, gdyż pierwsi nie chcieli — jak podaje autor relacji o przebiegu tego sejmiku, Stanisław Górski — podjąć wspólnych obrad z posłami „od panów”, podważając ważność ich mandatu. Spór ten bynajmniej nie wygasł, kiedy król wydał edykt nakazujący podjęcie wspólnych obrad przez posłów obu partii. Posłowie szlacheccy województw poznańskiego, kaliskiego, łęczyckiego, krakowskiego i sandomierskiego zdecydowali się bowiem opuścić demonstracyjnie sejm. Obrady toczyły się jednak dalej. Posłowie domagali się, aby senat i król zaakceptowali wszystkie postulaty szlacheckie, przedkładane zarówno na sejmie krakowskim 1537 roku⁵, jak też podczas rokoshu lwowskiego⁶. Zgodę na nie ze strony króla uważali za warunek przystąpienia do debat nad obroną, czyli podatkami. Przetargi trwały dość długo i dopiero wiadomość o napadzie na Podole wojsk mołdawskich hospodara Piotra Raresza oraz o klęsce polskich oddziałów pod wodzą kasztelana połanieckiego Andrzeja Tęczyńskiego i Mikołaja Sieniawskiego w bitwie nad Seretem skłoniły obie strony do ustępstw. W zamian za przyjęcie przez króla jej postulatów szlachta wyraziła zgodę na wysokie stosunkowo łanowe i czopowe⁷. Następnie uchwalono 28 lutego konstytucje, stanowiące sukces obozu egzekucji praw.

Z dorobku sejmiku walnego piotrkowskiego 1538 r. drukujemy w całości następujące akty prawne:

¹ Por. MRPS, cz. IV, vol. 3, nr nr 18863–18870, s. 73, 74.

² B. Kórni., ms. 1461, s. 282; AGAD, Rach. król., 87, k. 36, 36v.; B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 128v.

³ Najobszerniejszą relację o ich przebiegu podał Stanisław Górski (B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 130–136v.; B. Kórni., ms. 218 II, k. 14–23v.; B. Kórni., ms. 1461, s. 284–301, tłumaczenie w „Pamiętniku Warszawskim”, t. XI, 1818, s. 129–156.

⁴ W. Konopczyński, *Chronologia sejmów*, nr 49, s. 137, za St. Górskim (B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 130v.). Król przybył do Piotrkowa 13 stycznia 1538 r. (A. Gąsiorowski, *Itineraria*, s. 266).

⁵ Zawarte w tzw. konkordatach, zob. wyżej w niniejszym wydawnictwie, nr XLVI, wstęp do sejmiku 1536–1537 r.

⁶ Druk w: *Stanisłai Górski: Conciones in maximo in [...] conventu apud Leopolim de republica habitae, a.D. MDXXXVII*, wyd. W. Kętrzyński, Archiwum Komisji Historycznej, t. I, Kraków 1878, s. 54–62, 75–77. Por. też odpowiedź króla na postulaty lwowskie szlachty przedłożone w przemówieniu Jana Tarnowskiego (ibidem, s. 63–66).

⁷ W. Pocięcha, *Rokosz Taszyckiego* (niepubl.), B. Jagiell., ms. Acc 162/59, rozdz. VII; W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski*, s. 85.

- I. *Forma privilegii de electione regis universae nobilitati regni dati* (28 lutego 1538 r.)⁸.
- II. *Decreta et constitutiones publicae in conventu generali Piotrkouensi pro festo Sanctorum Trium Regum, anni domini 1538 consiliariorum regni et nuntiorum terrarum mutuo consensu factae*⁹.
- III. *Constitutiones per Sacram Regiam Maiestatem in conventionem generali Petricoviensi pro Ducatu Masoviae factae* (z 7 marca 1538 r.)¹⁰.
- IV. *Litterae universales contributionum publicarum in comitiis Piotrcoviensibus institutarum* (z 7 marca 1538 r.)¹¹.
- V. *Litterae universales regiae super exactione ducillorum in conventu regni generali laudata* (z 7 marca 1538 r.)¹².
- VI. *Litterae occlusionis itineris in Slesiam et Hungariam* (z 7 marca 1538 r.)¹³.
- VII. *Litterae universales regiae super receptione et evaluatione monetae Polonicae et Lithuanicae* (z 7 marca 1538 r.)¹⁴.

⁸ Akt ten, wydany na żądanie szlachty, stanowił solenne potwierdzenie zasady elekcyjności tronu. Por. wyżej w niniejszym wydawnictwie, nr XXXIX, II, dyplom z 1530 r. Oryginału nie udało się, niestety, odnaleźć. Istnieją natomiast jego dwa przekazy urzędowe, figurujące w MK₁, t. 53, k. 105–110 v. (por. też MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 6275, s. 365, z datą 28 lutego 1538 r.) i MK₂, t. 54, k. 438, 438v. (por. też MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19015, s. 81, z datą 28 lutego 1538 r.). Współczesnego druku urzędowego najprawdopodobniej nie było (por. M. Cytowska, *Bibliografia*, s. 74–76). Konstytucja ta znalazła się natomiast w drukowanych kompendiach prawa polskiego: J. Przyłuski, *Leges*, s. 12, 13 (za którym trafiła do VL, t. I, s. 515, 516) i J. Herburt, k. 88v.

⁹ Tekst tych konstytucji został zarejestrowany w księgach MK₂, t. 54, k. 374–388v. (por. też MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19044, s. 83, z datą 7 marca 1538 r. Data bowiem wymieniona w tytule dotyczy zwołania sejmu, same zaś konstytucje noszą datę tu wspomnianą). Przekazują go również druki, a to druk urzędowy z krakowskiej oficyny Macieja Szarffenberga, sporządzony na zamówienie kancelarii koronnej oraz 7 osobnych edycji drukowanych, jakie wyszły w latach 1538–1540 spod prasy H. Wietora (zob. O. Balzer, *Przyczynki*, s. 11–24; K. Piekarski, *Uwagi o chronologii statutów*, s. 29, 30; M. Cytowska, *Bibliografia*, nr 48–55, s. 73–76). Niniejsze wydanie opiera się na przekazach oficjalnych, to jest wyżej wymienionym druku M. Szarffenberga (B. Jagiell., Cim. F. 8230) oraz wpisie w MK. Uwzględniono poza tym odmienne lekcje z VL, t. I, s. 516–535, pomijając kopie prywatne z XVI w.

¹⁰ Tekst wpisany do MK₂, t. 54, k. 389–392 (w MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19045, s. 83, z datą 7 marca 1538), został w 1541 r. wydrukowany w zbiorze *Statuta Ducatus Masoviae*, ed. P. Goryński, Kraków 1541, druk H. Wietora, k. 138–142. W VL, t. I, znajduje się na s. 536–540. Ostatnio wydał go J. Sawicki w *Iura Masoviae Terrestria*, t. III, nr 354, s. 120–125 i tamże znajduje się zestawienie wszystkich zachowanych przekazów. Publikacja ta została tu w całości przedrukowana.

¹¹ Tekst wpisany do MK₂, t. 54, k. 392–397 (w MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19046, s. 83), został także wydrukowany na zlecenie kancelarii koronnej przez Macieja Szarffenberga (M. Cytowska, *Bibliografia*, nr 56, s. 76). W niniejszej edycji opieramy się na wspomnianym wyżej druku urzędowym, zachowanym w AGAD, Księgi poborowe 61/62, s. 760–765, zaznaczając w przypisach odmienne lekcje z MK. Pominęto kopie prywatne dokumentu.

¹² Tekst uniwersału zachował się w przekazie MK₂, t. 54, k. 398v.–399v. (w MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19048, s. 83) i on stanowi podstawę niniejszego wydania. Kopie prywatne pominęto.

¹³ Akt ten stanowi osobną publikację konstytucji sejmowej *De prohibenda via in Hungariam et Slesiam*, figurującej w *Decreta et constitutiones* [...] sejmu piotrkowskiego z 1538 r. (zob. wyżej w tym sejmie, II, pkt 34). Podstawą niniejszego wydania jest tekst występujący w MK₂, t. 54, k. 397–398v. (w MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19047, s. 83).

¹⁴ Tekst odnaleziony w B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 165, 166; B. Czart., ms. 275, nr 178, p. 175, 176, a także w MK₂, t. 54, k. 400, 400v. (w MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19050, s. 83), on też stanowi podstawę niniejszej edycji. Podobne konstytucje wydano już na sejmie walnym krakowskim 1515 r. (por. wyżej w niniejszym wydawnictwie, nr XXIV, III) i na sejmie walnym piotrkowskim 1519 r. (por. wyżej, nr XXVII, VI).

VIII. *Constitutio particularis de introductione Formulam processus iudicarii in terris Cuiaviae* (z 9 marca 1538 r.)¹⁵.

IX. *Edictum, ne Poloni vadant e regno ad militiam externam* (akt, wydany przez Zygmunta I w ramach jego własnych prerogatyw królewskich, jednakże, dla większej powagi, na sejmie 7 marca 1538 r.)¹⁶.

X. *Constitutiones terrarum Prussiae, in publicis comitiis Thorunensibus, Sigismundi regis auctoritate confirmatae, anno 1538*¹⁷.

Na przebieg debat sejmowych, choć burzliwych, to jednak bardzo pracowitych¹⁸, wywarły wpływ także dwie słynne sprawy sądowe, toczące się przed sądem sejmowym. Pierwsza to proces przywódców rokoszu lwowskiego, oskarżonych o obrazę królewskiego majestatu¹⁹. W drugiej sprawie stanął przed sądem kasztelan biechowski Mikołaj Russocki, oskarżony o zabicie legata królewskiego Tomasza Lubrańskiego. Motywy tego zabójstwa były całkowicie prywatne, niemniej na oskarżonym ciążył również srogi zarzut zbrodni obrazu majestatu²⁰.

Podczas sejmu w senacie debatowano także nad aktualnymi sprawami polityki zagranicznej, między innymi nad ewentualną mediacją króla polskiego w sporze o tron węgierski między Janem Zapolą a Ferdynandem Habsburgiem, nad projektem małżeństwa Elżbiety Habsburżanki z Zygmuntem Augustem oraz nad stosunkami z Turcją, wobec projektowanej wyprawy przeciwko Mołdawii²¹.

Sejm zakończył obrady 12 marca 1538 r.²² Król wraz z dworem opuścił Piotrków dwa dni później²³.

¹⁵ Tekst tej konstytucji występuje w formie oblaty w brzeskich księgach grodzkich i ziemskich (AGAD, Brzeskie Recognitiones, t. 3, k. 43, 43v.; odpis w Tekach O. Balzera, B. Ossol., ms. 7787 III, s. 53, 54). Wprowadzając kodyfikację *Formula processus* do praktyki sądowej województwa brzesko-kujawskiego, uzupełnia ona analogiczny dekret *de nova Formula processus iudicarii anno 1523 pro terris Poloniae Minoris laudata in iudiciis terrarum Cuiaviensium praesertim vero palatinatus Iunivladislaviensis observanda* z 1526 r. (CIP, t. IV/1, nr 60, s. 196, 197). Niniejsze wydanie opiera się na tekście obiaty.

¹⁶ Edykt ten zachował się w przekazach Tomicjanów (B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 168 (*Edictum ne Poloni vadant e regno ad militiam externam*) i ten tekst stanowi podstawę niniejszego wydania. Por. też: B. Kórn., ms. 218, k. 49v., 50 (*Edictum ne milites Poloni eant ad militiam externam*), a także B. Czart., ms. 275, s. 178, ms. 282, nr 33, s. 127, TN 56, nr 59.

¹⁷ Tekst ten zamieszczony został w edycji: *Iura municipalia terrarum Prussiae*, Toruń 1612. k. M.3, oraz w: *Iura fundamentaria terrarum Prussiae*, 1728, s. 57. Na tej podstawie wydrukowany on został w VL, t. I, s. 541-546, i powtórzony w niniejszym wydaniu.

¹⁸ Por. MRPS, cz. IV, vol. 3, nr nr 18942-19068, 19074-19076 i 23374, s. 77-84 i 330.

¹⁹ *Conciones*, s. 87. W. Pociecha (wyd.), *Panowanie Zygmunta Starego*, s. 26-28. W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski*, s. 85.

²⁰ A. Bojarski, *Dwa zabytki polskiego sądownictwa karnego w wieku XVI* [w:] *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*, t. I, Kraków 1874, s. 256-314. Por. też W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski*, s. 85.

²¹ Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary*, s. 327 i nn.

²² B. Czart., ms. 1595, s. 987.

²³ A. Gąsiorowski, *Itineraria*, s. 266.